

A budapesti Egyetemi Angol Intézet munkaközösségének magyarázó jegyzetei viszont sokszor indokolatlanul bőbeszédűek, öncélúan tudálékosak. A *laudanum*-mal kapcsolatban teljesen felesleges megjegyezni, hogy a XIX. századi költők közül Coleridge és De Quincey is ezt fogyasztották. (Csak mellékesen jegyezzük meg, hogy De Quincey-t prózaíróként tartja számon az irodalomtörténet. A jegyzet tehát nemcsak feleslegesen, hanem ráadásul pontatlanul is közli az adatot.) *Dunkerque*-ről — ha ugyan ehhez a névhez egyáltalán szükséges jegyzetet fűzni! — elég annyit megtudnunk, hogy kikötő Franciaország nyugati partján (az »Északi-tenger« megjelölés talán kicsit pontatlan!), és teljesen felesleges a város történetére vonatkozó négy és fél sornyi jegyzetanyag. Azt sem fontos itt megtudni,

hogy a *Newgate* 1849-től az előzetes letartóztatásban levők börtöne volt, s hogy 1902—3-ban bontották le. S még sorolhatnánk a példákat, melyek mind azt bizonyítják, hogy a jegyzet készítői, túlzott lelkiismeretességtől vezetve, megfélemlítettek a magyarázó jegyzetek rendeltetéséről. A jegyzet annyi magyarázatot nyújtson, amennyi a szöveg megértéséhez szükséges, egy szóval se többet. Az olvasót ne zökkentésük ki a mű folyamatos olvasásából lexikoncikkekké dagadó jegyzetekkel. A jegyzetek készítői a műnek és az olvasónak is akkor tesznek jó szolgálatot, ha az olvasót közelebb viszik a műhöz, ahelyett, hogy unos-untalan a mű és az olvasó közé furakodnak gazdag ismereteik fitogtatásával.

Rutkay Kálmán

CSEHOV: ELBESZÉLÉSEK. I.—II.

»Orosz Remekírók.« Új Magyar Könyvkiadó, Budapest 1954.

Csehov halálának ötvenedik évfordulójára végre bő terjedelmű, gondosan válogatott és szép kiállítású kétkötetes elbeszélés-gyűjtemény jelent meg. Könyvkiadásunk halaszthatatlan adósságát törlesztette ezzel. Csehov első műve hetvenöt éve jelent meg; művei hamar megtalálták az utat a magyar közönséghez; mégsem volt mindeddig ennyi novellát nyújtó, ilyen izléses kiadásban, ilyen alaposan válogatott Csehov-gyűjteményünk. Szinte érthetetlen, hogy annak a Csehovnak, kinek novellái nélkül elképzelhetetlen volt valamirevaló folyóirat, igényes köteté nálunk a felszabadulásig úgyszólván meg sem jelelt.

Az első Csehov-novellát »A Hét« közölte 1890-ben, Ambrozovics Dezső fordításában. (A csapás.) Ezután egyre-másra jelennek meg írásai a legkülönbözőbb folyóiratokban, napjainkig látszólag megszakítatlan sorban. Érdemes azonban egy kis statisztikát készíteni; a következő eredményre jutunk.¹ 1919-ig körülbelül 120 Csehov-novella jelent meg különböző folyóiratokban; a 120 novella közül mintegy 40, tehát a folyóiratban megjelent összes írások egyharmada, A Hétben jelent meg. Abban a Hétben, mely a polgári-demokratikus haladás egyik zászlóvivője volt. Itt jelent meg az első magyar Csehov-írás is. Itt közölték az egyetlen nekrológot 1904-ben; itt található az első novelláskötet-recenziók is Csehovról, »Carpaccio« tollából. (1912. 25. sz., 407. l.) Megállapíthatjuk tehát, hogy a

tények ezt bizonyítják: Csehov novelláiban a magyar polgári-demokratikus haladás hívei felismerték problémáik művészi megszólaltatóját. Csehovot leginkább »A Hét« közölte. A két világháború közötti időszakban pedig alig szólt meg Csehov — folyóiratokban! — magyarul, akkor is csak mint szelíd humorista, az Élet hasábjain. Nézzük most, mennyire volt e haladó, sőt forradalmi tendencia tudatos a kor olvasóközönségében és irodalmi életében. Nem volt-e csupán ösztönös a Csehov iránti érdeklődés? Lapozzuk fel azt a néhány ismeretést, mely ezekben az években (1890—1919) Csehovról megjelent. Az első, Csehovnak szentelt lap a »Külföld« 1894. 26. számában olvasható. Megtudjuk belőle, hogy Oroszországban az írók magasztos hivatást gyakorolnak: a nép felvilágosítását. Ilyen író Csehov is. Miért van szükség felvilágosító munkára? Mert »Oroszország, a nagy, hatalmas cári birodalom, mint valami mesebeli, óriási börtön él a művelt nemzetek köz-tudatában. Vasbilincsek tartják fogva földetűró parasztjait...« Még világosabban beszél Cholnoky Viktor, aki Csehovot egyenesen mint forradalmárt üdvözli szép, bár rövid tanulmányában, melyben kifogástalanul, ma is helytálló módon jellemzi Csehovot. Íme: »Ki lehet mondani tételül, hogy minden orosz író a forradalomtól viselős, annak a lehelete él munkájában... Minden egyes orosz novella egy kis bomba, amely földhöz vág valami társadalmi előítéletet, valamibabonát... Színpedi kellék, jelszó nélkülű csinálja (Csehov) a forradalmat, mert tudja,

¹ Az adatokat a Kőzocsa—Radó-féle bibliográfiából merítettem.

hogy az új rend eszköze nem a bőrbe tetovált forradalmi jelvény, nem a külsőség, hanem az ész és a célba vett dolgok okos mivolta...» (Magyar Génius, 1902. II. köt. 29. sz.) A tények tehát azt bizonyítják, hogy Csehovban az *érte lelkesedő* haladó gondolkodású közönség felismerte haladó voltát, az álcázott humorista mögött a forradalmian éleslátású kritikust és ebben a felismerésben olyanok segítettek az olvasót, mint pl. Cholnoky Viktor. A nem orosz európai irodalomban kevesen látták ilyen világosan Csehov jelentőségét. Elmondhatjuk tehát, hogy Csehov nem csupán hamar talált utat a magyar közönséghez, hanem jelentőségét is idejében felismerték. Ezzel *némileg* közelebb jutottunk annak a kérdésnek megoldásához, melynek kedvéért ezt a hasznos kitérőt tettük, hogy tudniillik miképpen lehetséges, hogy ennek a kedvelt és nagyszerű írónak gyűjteményes kötete méltó kiadásban csak egy távoli jubileumra örvendeztethette meg a közönséget? Némileg, mert egészen Csehov haladó voltának felismerése sem magyarázza ezt a komoly hiányosságot.

Nézzük most a kötetben megjelent Csehov-műveket. 1898-tól kezdve már kaphatók Csehov-kötetek, azaz inkább füzetek; a humoreszkeként hirdetett könyvecskék átlag nyolc-tíz novellát tartalmaznak. Az első komolyabb kiadás az Athenaeumé, ebben mintegy harminc novella van. E kiadás tökéletlen voltára már a korabeli kritikus, a Csehov-»kultusz« éber táplálójának, A Hétnek munkatársa is rámutatott. Hosszan méltatva Csehov jelentőségét és a világ novellairódmában Poe és Maupassant mellett mint a novella-triumvirátus harmadik nagyságát emelve ki, Caraccio néhány sorban kifejti, hogy a kötet méltatlan Csehov jelentőségéhez és nem mondanivalójának lényegét adja; a kiadás »fölületes, sekélyes, napitárca-termelésre szánt apróságokkal« tölti ki a helyet. Az Athenaeum kiadása után, melyet 1927-ben ismét kibocsátottak, három vállalkozás érdemel említést. Terjedelemben máig a legnagyobb a Népszava kiadásában közreadott öt kötet, Honti Rezső szerkesztésében és előszavával. A kötetek címei: Kisértetes éjjel; A fekete barát; Idegen kenyéren; A koldus; A vizsgálóbíró. Mintegy százhatvan novella látott napvilágot ebben az 1924-től 1927-ig tartó vállalkozásban; nagy szó ez abban a korban, midőn összesen harminc novella jelenik meg folyóiratokban huszonöt év alatt, *nagyobb terjedelmű* kötet pedig egyáltalán nem. A felszabadulásig ez a sorozat képviselte hazánkban Csehovot. A szegényes, olcsó, hamar pusztuló kiállítás azonban nem tette alkalmassá e sorozatot arra,

hogy a világirodalom legnagyobb novellaíróinak egyikét magyar nyelven méltó módon képviselje. (Ami persze nem is volt és nem is lehetett a kiadó szándéka.) A felszabadulás után a legnagyobb szabású kiadás 1954-ig a »Válogatott elbeszélések« című két-kötetes, izléses, igényes kiállítású mű volt, Szöllősy Klára fordításában. (Révai N. V. 1950.) Mivel főleg Csehovnak eddig nálunk viszonylag kevésbé ismert, hosszabb lélegzetű elbeszéléseit tartalmazta, mintegy kiegészítette az eddigi kiadásokat és hézagpótló jelentőségű volt; azonban ez sem adott képet Csehov *fejlődéséről* és a százharminché elbeszélés — szintén nem lehetett elég Csehov arányaihoz. Bár éppen azért, mert olyan elbeszélések voltak együtt, mint a »Hatos számú kórterem«, a »Sztjep«, az »Életem«, a »Jonics«, — a kiadás jelentősége igen nagy; de nem pótolhatott egy magasabb igényű, teljesebb kiadást. Esemény volt az is, hogy mindkét kötet elbeszéléseit egyetlen fordító, Szöllősy Klára ültette át magyarra, ezáltal a különösen Csehovnál annyira fontos *egységes stílus* jól érzhetővé vált és a különböző fordítók esetleges elütő felfogásai nem zavarták meg a csehovi atmoszférát.

Az »Orosz remekírók« sorozat végre alkalmat adott egy külsejében is, tartalmában is a Csehov jelentőségéhez méltó novella-gyűjtemény kiadására. A sorozat szerkesztői éltek ezzel az alkalommal és feladatukat sikerrel oldották meg. A legfontosabb követelmény az kellett, hogy legyen, hogy számban is, minőségben is Csehov fejlődésének minden szakaszát híven bemutató novellákat, elbeszéléseket kapjon az olvasó; hogy ebből az egyetlen kiadványból is teljes és világos Csehov-kép alakuljon ki benne. Úgy kellett tehát megválogatni a műveket, hogy azokból — egy év termését számítva — két-három is jellemző legyen a többire. Ez sikerült. Csehov fejlődéséről a kötetek hetvenöt novellája (ötvennégy az első és huszonegy a második kötetben) hű, pontos képet ad.² Megkönnyítette a szerkesztők munkáját, hogy a Szovjetunióban 1946—47-ben kiadott »Сочинения, рассказы, повести« kiadvány alapján dolgozhattak. Mint tudjuk, Csehov első korszakára az élclapokba kenyérkereseti célból, álneven írott humoreszkek jellemzőek. Ezek legnagyobb értéke, hogy ma is jóízűen nevelhetünk rajtuk. Egyre gyakrabban szövik át azonban tárcáit a társadalmat, annak fonákságait ábrázoló motívumok, hogy aztán a életet, annak apró, szürke mozzanatai mögött az elnyo-

² 1880-tól 1903-ig az 1890, 91 és 1901, 02 évek kivételével minden évből olvashatunk novellát, arányosan elosztva.

mott emberek tragédiáit bemutató halhatatlan remekműveknek adják át helyüket. Ezt a fejlődést a kiadvány helyesen és arányosan érezteti. »A csinovnyik halála«, »A panaszkönyv«, a »Beszélgetés a kutyával« még az író fejlődésének korábbi szakaszához tartoznak, de már ezekben is érezzük azt, amit Cholnoky Viktor olyan találóan fogalmazott meg: mintha mindegyik humoros írás egy bomba lenne, mely egy-egy társadalmi fonákságot zúz darabokra... Megállapítva tehát, hogy a kötetek váltogatása kifogástalan és a tájékozatlan olvasót is helyesen világosítja fel, nézzük a következő szempontot: a fordításokat. A novelláknak, mint az író fejlődése tükröképének ürügyén ugyan tehetnénk elvi jelentőségű megállapításokat Csehov művészetéről, mivel azonban találóbbat és többet mondani, mint jól hozzáférhető művében Jernilov, a Magyar Génuszban Cholnoky, utószavában Kardos Pál, legújabbban Thomas Mann — nem tudok, ismételni e megállapításokat pedig közhely lenne, ehelyett hadd hívjam fel a figyelmet Belkinnek az Irodalomtörténet 1954. 4. számában közzétett tanulmányára. E tanulmány valamennyi példáját és elemzését a most ismertetett két kötetben található novellán mutatja be.

Nézzük a fordítások kérdését. Csehov a stílusnak elismerten rendkívüli mestere és stílusa annyira sajátos, egyéni, hogy fordítása nagy gond az alapos, elmélyült fordítónak. A kötet fordítói jó munkát végeztek: visszaadták a csehovi novellák atmoszféráját, gondos és pontos fordításban. Különösen Szöllösy Klára és Lányi Sarolta fordításai mintaszervek. Van azonban néhány apróbb pontatlanság. Ezekre rá kell mutatni, annál is inkább, mert éppen Csehov volt az, ki Gorkijnak oly megszívlelendő tanácsokat adott a fölösleges kifejezések kerüléséről, a mondatni lakonikusan szabatos stílusra vonatkozóan. Egyik ilyen pontatlanság a magyarázófordítás, a Csehov által használt csattanósan rövid kifejezés körülírtabb megfogalmazása. »A kutyás hölgy« című novellában két lump cimborá beszélget. Egyik már a szánon ül, unja társa ömlengéseit, aki újdonsült szerelmes és másként látja a világot. Egy pillanat — és a szán tovasiklik. A szerelmes férfi valami biztató szót vár, de a másik sebtében csak ennyit kiált vissza: »Igaz volt... Szaga volt már annak a toknak.«³ Éreznie kell az olvasónak, hogy: a válasz nagyon rövid lehet csak onnan az induló szánról, másrészt felületesen odavetett nyelvével mélyen meg kell, hogy bántsa a szerelmes férfit. Devesceriné Guthi Erzsébet ezt így fordítja le: »Annak a tokhalnak már

³ »Осетрина-то с душком!«

a szagán is érezni lehetett, hogy nem egészen friss.« (II. köt. 343. l.) Csehov nem így írta és ez a körülményesen körülírt fordítás nem adja vissza a hangulatot. Csehovot, aki Gorkijnak a fölösleges szavak kihúzásának elvét ajánlotta, nem szabad magyarázni. El kell találni a megfelelő kifejezést. Ezt a bizonyos megfelelő kifejezést még kevésbé sikerült eltalálni »Az új villa« című novellában. Ebben a parasztkok és egy villatulajdonosmérnök között a »lenézni«⁴ ige félreértése miatt keletkezik humoros helyzet; D. Guthi Erzsébet érthetetlenül teszi a csattanót azzal, hogy először »megvetést«, ami még helyes, másodsor »gondoskodni«-t fordít. (II. köt. 310. l. alulról 4. sor és 319. l. 12. sor.) Erőltetett és nem Csehov nyelvére, a napi beszéd fordulataival élő nyelvére jellemző cím például »A kövér meg a sovány« novella magyar elnevezése: »A pufók meg a nyurga.«⁵ (Sárváry Elek fordítása.) Mást sejt az olvasó az erőltetett cím mögött, mint ami van: a kövér ember, meg a sovány ember évezredes vicce,« művészi feldolgozásban. A kövér ember egyszerűen — kövér, nem pedig »pufók«. Ezek a hibák azonban eltorpúlnak a fordítás eredményei mellett; a fordítás egészében művészi és sikeres.

Kardos Pál utószava a II. kötet végén a sorozat többi kötetének utószavainál — melyek kizárólag az eligazodást voltak hivatva megkönnyíteni — jóval terjedelmesebb és igényesebb írás; alapos tanulmány, mely igen helyesen a két kötet legjelentékenyebb novelláinak rövidre fogott elemzésével könnyíti meg az olvasó dolgát. Jó lett volna azonban, ha a gondos tanulmány az egyes novellák elemzésén kívül többet mondott volna az író életeről; valamint, ha eligazítás-képpen felsorolta volna a legfontosabb Csehovval foglalkozó irodalmat. (Gorkij, Jernilov stb.)

A két kötet külső megjelenéséről annyit, hogy — mint a sorozat minden kötete — izléses, szép kiállítású; Zádor István két portréja és Végh Gusztáv könyvdíszeti művésziek; papír, betű szép; csupán a szintén csinos kötés lehetne tartósabb. Véték ilyen kiállítású könyvet ily könnyen pusztuló papírba kötni, különösen, ha sorozatról van szó.

Ezután az eredményes lépés után sem mondhat le azonban kiadványunk egy nagyobb lélegzetű Csehov-sorozat kibocsátásáról.

Nemeskürty István

⁴ Презирать — призирать. »Мы будем вас презирать.« — »Призирать будем.«

⁵ »Толстый и тонкий.«